

Jacek Czaputowicz

Instytut Europeistyki, WDiNP, Uniwersytet Warszawski

Recenzja książki: Anna Skolimowska (2013), *Konstruktywizm w studiach europejskich*, Warszawa, 336 stron

Konstruktywizm zdobywa popularność nie tylko jako teoria stosunków międzynarodowych, ale także jako podejście stosowane do wyjaśnienia różnych aspektów integracji europejskiej. W książce pt. *Konstruktywizm w studiach europejskich* Anna Skolimowska analizuje przydatność konstruktywizmu do badania integracji europejskiej. Autorka stawia sobie za cel określenie specyfiki konstruktywizmu w studiach nad integracją, analizę jego założeń ontologicznych, epistemologicznych i metodologicznych oraz właściwości jako metateorii. Stawia pytanie badawcze o naukową wartość oraz przydatność konstruktywizmu w studiach nad integracją europejską. Książka zasługuje na uwagę także dlatego, że w polskiej literaturze przedmiotu temat ten nie doczekał się dotychczas opracowania.

Badaczka omawia status teorii w naukach o polityce, zwrot konstruktywistyczny w latach 80., konstruktywizm w nauce o polityce i w teorii o stosunkach międzynarodowych oraz specyfikę konstruktywizmu w studiach europejskich. Ramy czasowe pracy zostały określone na lata 1999–2001, kiedy to ukazał się szereg artykułów poświęconych konstruktywizmowi na łamach czasopisma „Journal of European Public Policy”.

W rozdziale poświęconym statusowi teorii w naukach o polityce badaczka przeprowadza rozróżnienie między teorią jako wiedzą rozumiejącą (model hermeneutyczno-humanistyczny), gdzie celem jest zrozumienie rzeczywistości społecznej, w szczególności poznanie motywów i wartości aktorów oraz teorią jako wiedzą wyjaśniającą (model analityczno-empiryczny), która wymaga uzasadnienia empirycznego. Na tym tle omawia studia europejskie jako dyscyplinę badań, która wyodrębniła się z nauki

o stosunkach międzynarodowych. Przedstawia genezę studiów europejskich i przedmiot zainteresowania w poszczególnych krajach. Zauważa, że w tradycji anglosaskiej rozwinęły się one w formie nauki empirycznej, natomiast w tradycji kontynentalnej – nauki normatywnej. Autorka przedstawia metodologię studiów europejskich (wyodrębnienia model monopolistyczny i pluralistyczny) i problemy badawcze (m. in. zagrożenie autonomizacją). Osobne miejsce poświęca teoretycznym ujęciom integracji europejskiej i ewolucji teorii integracji europejskiej. Rozwija własny schemat postępowania, prezentuje ustalenia w sposób syntetyczny w formie użytecznych tabeli.

Anna Skolimowska słusznie twierdzi, że Unia Europejska może być badana z różnych pozycji teoretycznych. Opowiada się za zachowaniem zdolności do wzajemnego dialogu między poszczególnymi podejściami i utworzenia „wieloaspektowego pola analizy”. Wysuwa postulat komplementarnego traktowania podejść teoretycznych, ponieważ żadne z nich nie jest w stanie całościowo wyjaśnić zjawiska integracji europejskiej. Jest to jednak trudne do zrealizowania, bowiem poszczególne podejścia opierają się często na różnych założeniach ontologicznych. Nierealny jest też postulat zmuszenia badaczy do opowiedzenia się za określonym stanowiskiem ontologicznym i epistemologicznym, wielu z nich nie ma jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie albo uważa je za nieistotne.

Badaczka omawia założenia konstruktywizmu w nauce o polityce, ze szczególnym uwzględnieniem nauki o stosunkach międzynarodowych, w której nurt ten rozwinął się najwcześniej i najpełniej. Wywodzi genezę konstruktywizmu od prac postmodernistów i socjologów (Peter Berger, Thomas Luckmann). Dostrzega także polskich badaczy odwołujące się do konstruktywizmu (Andrzej Zybertowicz). Autorka słusznie twierdzi, że w konstruktywistycznym modelu wiedzy przedmiotem zainteresowania jest rzeczywistość kulturowa, natomiast to, co na zewnątrz kultury, pozostaje nieznanne. Fakty nie są odkrywane, lecz społecznie wytwarzane. Konsensualna koncepcja prawdy polega na tym, że o prawdziwości sądów decyduje ich zgodność ze schematami pojęciowymi.

Badaczka dostrzega zbieżność poglądów konstruktywistów z realistami na temat dążenia państw do przetrwania i bezpieczeństwa, jednak sposób, w jaki państwa to czynią, w szczególności czy dążą do maksymalizacji potęgi, czy też są zadowolone z tego, co mają, zależy od konkretnych tożsamości i interesów. Państwo jest dla konstruktywistów aktorem korporacyjnym, który nie może być zredukowany do poszczególnych części. W tym wypadku czynnik materialny – terytorium, łączy się z czynnikiem ideacyjnym – strukturą podzielanej wiedzy. Z kolei potęga państwa zależy od zdolności do konstruowania zachowań innych aktorów.

Należy także zgodzić się z autorką, że konstruktywizm jest epistemologicznie zróżnicowany i nie wypracował jednej metodologii. Stosuje analizę dyskursu, studium przypadku, metody jakościowe i *process tracing* (metoda scenariuszowa). Badaczka przedstawia także podobieństwa i różnice między konstruktywizmem i angielską szkołą stosunków międzynarodowych, krytykę konstruktywizmu oraz jego zasługi w rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych. Słusznie twierdzi, że teoria Karla Deutscha ma charakter społeczny, uwzględnia znaczenie wartości, przekonań i dążeń w procesie integracji, może być więc uznana za jeden z nurtów prekursorskich konstruktywizmu.

Badaczka umiejscawia konstruktywizm na tle innych teorii integracji europejskiej (federalizm, neofunkcjonalizm), omawia jego krytykę dokonaną przez Andrew Moravcsika (brak możliwości testowania i weryfikacji stawianych hipotez), odpowiedź na tę krytykę sformułowaną przez konstruktywizm strukturalny, odwołujący się do koncepcji systemu społecznego Pierre'a Bourdieu. Słusznie twierdzi, że normy, zasady, reguły i procedury, które oddziałują socjalizująco, są zdaniem konstruktywistów istotą UE. Wyodrębnia mechanizmy składające się na proces integracji, takie jak socjalizacja i jej poszczególne etapy, społeczne uczenie się, transfer lojalności, redefinicja interesu narodowego i europeizacja tożsamości państwa narodowego. Ciekawa jest konstatacja, że aktorzy bardziej obawiają się utraty wpływów politycznych niż suwerenności państwa.

Stosując analizę treści Anna Skolimowska rekonstruuje program badawczy konstruktywizmu w oparciu o artykuły pochodzące z „Journal of European Public Policy” z 1999 r. Artykuły te stanowią jednak stosunkowo wąską bazę porównawczą, konstruktywizm w studiach nad integracją europejską rozwinął się od tego czasu znacznie. Pewną kompensatą jest omówienie nowszych prac konstruktywistycznych z zakresu integracji europejskiej w zakończeniu.

Należy zgodzić się z autorką, że konstruktywizm nie jest alternatywą dla innych teorii integracji europejskiej, nie daje bowiem odpowiedzi na pytanie o kierunek jej rozwoju oraz nie spełnia funkcji prognostycznej. Ma jednak duży potencjał badawczy i stanowi ważne uzupełnienie innych teorii, wskazując na społeczny charakter procesu integracji europejskiej, czynniki ideacyjne i znaczenie socjalizacji.